

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя
Факультет економіки та менеджменту
Кафедра психології

Загальна психологія

Самостійна робота

Для студентів першого освітнього рівня
(бакалаврського)

спеціальності 053 психологія

Тернопіль 2024

УДК 159.9

Розглянуто на засіданні кафедри психології та рекомендовано до друку (протокол № 5 від 29 грудня 2023 року)

Рекомендовано до друку методичною комісією факультету економіки та менеджменту (протокол № 5 від 19 лютого 2024 року)

Рецензенти:

Вишньовський В. В. - кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології ТНТУ імені Івана Пулюя

Кавецький В.Є. – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти ТОКІППО

Загальна психологія. Самостійна робота: метод. посібник для студентів, які навчаються за ОПП 053 Психологія, першого освітнього рівня (бакалаврського). Автор-упорядник І. М. Чорна. Тернопіль, 2024. 57с.

©Чорна І.М.

Вступ

Загальна психологія - освітня компонента освітньо-професійної програми спеціальності 053- Психологія.

Мета: навчити студентів здобувати знання в системі наукових уявлень про фізіологічну основу психічних процесів, особливості, закономірності функціонування психіки.

Завдання:

1. Розкрити загальні проблеми психології;
3. Розкрити структуру та особистісні характеристики особистості;
4. Розкрити пізнавальну сферу особистості;
5. Розкрити емоційно-вольову сферу особистості.

За результатами вивчення дисципліни студент повинен продемонструвати такі результати навчання:

ПР 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.

ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

ПР14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості.

ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей:

- інтегральної:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов;

- загальних:

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

- спеціальних:

СК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК12. Знання та розуміння функціональних обов'язків та специфіки діяльності психолога в різних установах.

Опис навчальної дисципліни

Лекційні заняття

№	Тема заняття та короткий зміст	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	1		
	Модуль 1. Загальні проблеми психології	14	10
1-2	«Предмет та завдання загальної психології» 1. Предмет загальної психології. 2. Рефлекторний характер психіки. 3. Завдання сучасної психології. 4. Сучасна психологія та її місце в системі наук. 5. Галузі психології.	4	4
3-4	«Методи психології» 1. Загальна характеристика методів психологічного дослідження. 2. Організаційні методи. 3. Метод спостереження. 4. Метод експерименту. 5. Метод опитування. 6. Тестування.	4	2
5-6	«Виникнення та розвиток психіки» 1. Виникнення та розвиток психіки у нижчих тварин. 2. Розвиток психіки у хребетних тварин. 3. Особливості психічної діяльності вищих тварин. 4. Відмінності психіки людини і тварин. 5. Походження та розвиток свідомості людини. 6. Свідомість та несвідоме.	4	2

7	«Мозок і психіка» 1.Загальна будова та функції нервової системи. 2.Мозок як фізіологічний орган. 3.Мозок як орган психіки. 4.Співвідношення психічних і фізіологічних процесів та явищ.	2	2
	Модуль 2. Психологія особистості	18	10
8-9	«Діяльність» 1.Загальна характеристика діяльності людини. 2.Види діяльності. 3.Структура діяльності людини. 4.Знання, вміння та навички.	4	2
10-11	«Особистість» 1.Поняття особистості в психології. 2.Теорії особистості 3.Структура особистості. 4.Мотиваційно-потребнісна сфера особистості. 5.Спрямованість особистості. 6.Самооцінка та рівень домагань особистості. 7.Формування та розвиток особистості в онтогенезі.	4	2
12-13	«Темперамент» 1.Поняття темпераменту. 2.Історія вчень про темперамент. 3.Головні властивості темпераменту. 4.Характеристика типів темпераменту. 5.Проблема мінливості темпераменту. 6.Роль темпераменту в навчальній діяльності.	4	2
14-15	«Характер» 1.Поняття та структура характеру.	4	2

	2.Риси характеру. 3.Характер і темперамент. 4.Акцентуації характеру. 5.Формування характеру.		
16	«Здібності» 1.Поняття здібностей. 2.Здібності та задатки. Природа здібностей. 3.Види здібностей. 4.Структура здібностей. 5.Розвиток здібностей та їх рівні.	2	2
	2 семестр. Модуль 3. Пізнавальна сфера особистості	16	8
17-18	« Увага» 1.Поняття уваги. 2.Теорії уваги. 3.Види уваги. 4.Властивості уваги. 5.Розвиток уваги.	4	2
19-20	«Відчуття» 1.Поняття відчуття. 2.Види відчуттів. 3.Загальні властивості відчуттів. 4.Пороги відчуття. Чутливість. 5. Явище адаптації. 6.Взаємодія відчуттів. 7.Явище післядії в аналізаторах.	4	2
21-22	«Сприймання» 1.Поняття сприймання. 2.Властивості сприймання. 3.Класифікація сприймань	4	2

	4.Складні форми сприймання. 5.Ілюзії сприймання.		
23-24	«Пам'ять» 1.Поняття пам'яті. 2.Теорії пам'яті. 3.Види пам'яті. 4.Характеристики пам'яті. 5.Процеси пам'яті. 6.Індивідуальні особливості пам'яті та її розвиток.	4	2
	Модуль 4. Пізнавальна, емоційно-вольова сфери особистості	20	10
25-26	«Мислення» 1.Поняття мислення. 2.Головні характеристики мислення. 3.Форми мислення. 4.Мислення як процес розв'язання задач. 5.Види мислення. 6.Індивідуальні особливості мислення. 7.Методи моделювання творчої діяльності та формування творчого мислення.	4	2
27-28	«Мовлення» 1.Загальне поняття про мовлення. 2.Історичний розвиток мовлення та його основні функції. 3.Види мовлення та їх характеристика. 4.Розвиток мовлення у дітей.	4	2
29-30	«Уява» 1.Поняття уяви. 2.Типи уяви. 3.Види уяви.	4	2

	4.Психологічні механізми уяви. 5.Розвиток уяви.		
31-32	«Емоції і почуття» 1.Загальна характеристика. 2.Функції емоцій та почуттів. 3.Вияв емоцій та почуттів. 4.Форми переживання почуттів. 5.Характеристика вищих почуттів. 6.Формування емоцій та почуттів.	4	2
33-34	«Воля» 1.Загальне поняття про волю. 2.Природа волі. 3.Характеристика вольових дій. 4.Структура вольового акту. 5.Вольові якості особистості. 6.Розвиток та виховання вольової активності людини.	4	2
Усього годин:		68	38

Практичні заняття

№	Тема заняття	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	2	3	4
	Модуль 1. Загальні проблеми психології	14	-
1-2	«Предмет та завдання загальної психології»	4	-
3-4	«Методи психології»	4	-
5-6	«Виникнення та розвиток психіки»	4	-
7	«Мозок і психіка»	2	-
	Модуль 2. Психологія особистості	18	
8-9	«Діяльність»	4	-
10-11	«Особистість»	4	-
12-13	«Темперамент»	4	-
14-15	«Характер»	4	-
16	«Здібності»	2	-
	2 семестр Модуль 3. Пізнавальна сфера особистості	16	-
17-18	«Увага»	4	-
19-20	«Відчуття»	4	-
21-22	«Сприймання»	4	-
23-24	«Пам'ять»	4	-
	Модуль 4. Пізнавальна та емоційно-вольова сфери	20	-
25-26	«Мислення»	4	-
27-28	«Мовлення»	4	-
29-30	«Уява»	4	-
31-32	«Емоції і почуття»	4	-
33-34	«Воля»	4	-
Усього годин:		68	-

Самостійна робота

№	Найменування робіт	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	2	3	4
1	Підготовка до практичних занять	34	-
2	Опрацювання окремих питань із тем лекцій: 1. Історія психології. 2. Характеристика умовних та безумовних рефлексів. 3. Метод аналізу продуктів діяльності. 4. Типові причини виникнення відхилень у розвитку психіки. 5. Будова мозку. 6. Характеристика факторів впливу на розвиток психіки. - Інклюзія. 7..Професійне самовизначення. 8. Психологічна готовність до діяльності. 9. Взаємозв'язок біологічного та соціального в особистості. 10. Психодіагностика темпераменту. 11. Вчення про характер. 12. Природа здібностей. 13. Природа таланту та геніальності. 14.Креативні здібності. 15.Засоби розвитку творчих здібностей. 16. Професійно важливі здібності. 17. Фізіологічна основа уваги. 18. Розвиток уваги у дітей з ООП. 19. Фізіологічна основа відчуттів.	97	229

	20. Фізіологічна основа сприймання. 21. Фізіологічна основа пам'яті. 22. Розвиток пам'яті у дітей з ООП. 23. Передумови виникнення мислення у філогенезі та онтогенезі. 24. Розвиток мислення у дітей з ООП. 25. Фізіологічні механізми мовлення. 26. Розвиток мовлення у дітей з ООП. 27. Розвиток уяви у дітей з ООП. 28. Фізіологічні механізми уяви. 29. Фізіологічна основа емоцій. 30. Емоційне вигорання. 31. Особливості тривожності в умовах війни. 32. Розвиток емоційно-вольової стійкості у нормо-типових дітей. 33. Розвиток емоційно-вольової стійкості у дітей з ООП.		
3	Підготовка та складання модулів, екзаменів - Модуль №1 - Модуль №2 - Екзамен - Модуль №3 - Модуль №4 - Екзамен	108 15 15 24 15 15 24	108 15 15 24 15 15 24
Усього годин:		239	337

Для самостійного вивчення передбачено 33 питання. Дані питання включено до плану практичних занять. До кожного практичного заняття студент готує відповіді на питання, які розглядалися на лекціях та на питання, визначені для самостійної роботи. Опитування здійснюється на кожному практичному занятті в усній, письмовій формі та із застосуванням

інтерактивних форм перевірки знань студентів. Також необхідно проаналізувати та сформулювати відповіді на задачі відповідної теми.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

У Положенні про оцінювання здобувачів вищої освіти Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя зазначено, що система оцінювання успішності навчання здобувачів вищої освіти – це сукупність організаційно-методичних заходів щодо перевірки та оцінювання знань, умінь і навиків здобувачів вищої освіти, набуття ними загальних та фахових компетентностей з метою раціональної організації освітнього процесу й управління якістю освітньої діяльності в університеті.

При оцінюванні успішності студентів в університеті вирішуються такі основні завдання:

- а) оцінювання знань, умінь, навиків та інших компетентностей, тобто результатів навчання, набутих особою при навчанні за певною освітньою програмою;
- б) інформування здобувачів вищої освіти та інших зацікавлених осіб про досягнуті результати при вивченні окремих дисциплін;
- в) мотивація осіб, що навчаються, до систематичної роботи протягом усього періоду навчання;
- г) аналіз результатів навчання та коригування викладачами як освітнього процесу, так і самостійної роботи здобувачів вищої освіти для підвищення якості підготовки фахівців.

В університеті оцінювання успішності навчання здобувачів вищої освіти здійснюється за 100-бальною (рейтинговою) системою (НРС). Відповідність результатів навчання оцінених за 100-бальною шкалою університету результатам за національною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалою Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС – А,В,С,D,E,FX,F) [22, с. 2-3].

**Відповідність шкал оцінювання університету,
національної шкали та шкали ЄКТС**

Оцінки за			
Шкалою університету	Національною шкалою		Шкалою ЄКТС
	Екзамен	Залік	
90 – 100	Відмінно	Зараховано	A – Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок);
82 –89	Добре		B – Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками);
75 –81			C – Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок);
67 – 74			Задовільно
60 –66	E – Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям);		
35 – 59	Незадовільно	Не зараховано	F – Незадовільно (з можливістю повторного складання);
1 – 34			FX – Незадовільно (з обов’язковим проходженням повторного курсу).

Критерії оцінювання результатів навчання студентів
Форма підсумкового 1 семестрового контролю – екзамен

Модуль 1			Модуль 2			Підсумковий контроль		Разом з дисципліни
Аудиторна та самостійна робота			Аудиторна та самостійна робота					
Теоретичний курс (тестування)	Практична робота		Теоретичний курс (тестування)	Практична робота				
20	17		20	18		25		100
Лекції	Вид робіт	Бал	Лекції	Вид робіт	Бал	Екзамен	25	
Лекція №1	Практичне заняття №1	2	Лекція №8	Практичне заняття №8	2	Теоретичний курс	10	
Лекція №2	Практичне заняття №2	2	Лекція №9	Практичне заняття №9	2	Практичний курс	15	
Лекція №3	Практичне заняття №3	3	Лекція №10	Практичне заняття №10	2			
Лекція №4	Практичне заняття №4	2	Лекція №11	Практичне заняття №11	2			
Лекція №5	Практичне заняття №5	3	Лекція №12	Практичне заняття №12	2			
Лекція №6	Практичне заняття №6	2	Лекція №13	Практичне заняття №13	2			
Лекція №7	Практичне заняття №7	3	Лекція №14	Практичне заняття №14	2			
			Лекція №15	Практичне заняття №15	2			
			Лекція №16	Практичне заняття №16	2			

Форма підсумкового 2 семестрового контролю – екзамен

Модуль 1			Модуль 2			Підсумковий контроль		Разом з дисципліни
Аудиторна та самостійна робота			Аудиторна та самостійна робота					
Теоретичний курс (тестування)	Практична робота		Теоретичний курс (тестування)	Практична робота				
19	16		20	20		25		100
Лекції	Вид робіт	Бал	Лекції	Вид робіт	Бал	Екзамен	25	
Лекція №17	Практичне заняття №17	2	Лекція №25	Практичне заняття №25	2	Теоретичний курс	10	
Лекція №18	Практичне заняття №18	2	Лекція №26	Практичне заняття №26	2	Практичний курс	15	
Лекція №19	Практичне заняття №19	2	Лекція №27	Практичне заняття №27	2			
Лекція №20	Практичне заняття №20	2	Лекція №28	Практичне заняття №28	2			
Лекція №21	Практичне заняття №21	2	Лекція №29	Практичне заняття №29	2			
Лекція №22	Практичне заняття №22	2	Лекція №30	Практичне заняття №30	2			
Лекція №23	Практичне заняття №23	2	Лекція №31	Практичне заняття №31	2			
Лекція №24	Практичне заняття №24	2	Лекція №32	Практичне заняття №32	2			
			Лекція №33	Практичне заняття №33	2			
			Лекція №34	Практичне заняття №34	2			

У відповідності до Положення про оцінювання здобувачів вищої освіти Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, для оцінювання успішності навчання здобувачів вищої освіти (оцінювання їх знань, умінь і навиків та набуття компетентностей) в університеті використовується накопичувальна 100-бальна (рейтингова) система (НРС), що є одним з основних елементів керування освітнім процесом і призначена для постійного оцінювання якості його результатів [22, с.2].

Навчальний процес передбачає поточний, рубіжний (модульний) та підсумковий (екзаменаційний) контроль. До кожного практичного заняття студент готує відповіді на питання, які розглядалися на лекціях та на питання, визначені для самостійної роботи. Опитування здійснюється на кожному практичному занятті в усній, письмовій формі та із застосуванням інтерактивних форм перевірки знань студентів. Також необхідно проаналізувати та сформулювати відповіді на задачі відповідної теми.

Для підготовки до практичних занять необхідно із запропонованого списку літератури підібрати відповідні наукові джерела, а також самостійно знайти додаткові матеріали (підручники, сучасні наукові статті, тези конференцій, інш.). Підготувати відповідь на кожне запитання практичної роботи, у тому числі ті, що виносяться на самостійне опрацювання.

Окрім поточного контролю, в кожному семестрі передбачено два рубіжні модульні контролю (1 семестр : 1, 2 модулі; 2 семестр : 3, 4 модулі). Після завершення першого та другого семестрів - екзамен.

При проведенні рубіжного поточного контролю як елемент оцінювання знань обов'язково використовується система тестування електронного навчального курсу системи A-Tutor.

Рубіжний поточний (модульний) контроль проводиться після вивчення логічно завершеної частини навчальної дисципліни (модуля) у терміни, визначені робочою навчальною програмою дисципліни. Студент має право на його повторне складання з метою підвищення рейтингу, як правило, протягом тижня після складання модульного контролю за графіком.

Семестровий контроль з навчальної дисципліни та інших компонент навчального плану, відповідно до робочого навчального плану, проводиться у формі семестрового екзамену... в обсязі навчального матеріалу, визначеному робочою програмою навчальної дисципліни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни та інших компонент навчального плану складається з суми оцінок за результатами навчання упродовж семестру (підсумкова семестрова модульна рейтингова оцінка – максимум 75 балів) та результатів підсумкового контролю (екзаменаційна/залікова рейтингова оцінка – максимум 25 балів).

Підсумкова семестрова модульна рейтингова оцінка складається з суми балів, отриманих студентом при проведенні поточного та рубіжних (модульних) контролів рівня знань [22, с.3-5].

Студенти, які протягом семестру виконали всі види навчальної роботи, успішно пройшли усі проміжні (модульні) контролі та набрали не менше 45 балів підсумкової семестрової модульної рейтингової оцінки залікову рейтингову оцінку отримують автоматично пропорційно до суми балів семестрової бальної оцінки *(за кожних три бали семестрової бальної оцінки студент отримує 1 бал підсумкової семестрової бальної оцінки)*.

Студент має право не складати семестровий екзамен і отримати екзаменаційну рейтингову оцінку 25 балів, якщо впродовж семестру він виконав усі види навчальної роботи, передбачені робочою програмою навчальної дисципліни і набрав 70 – 75 балів підсумкової семестрової модульної рейтингової оцінки.

Студент вважається атестованим з дисципліни чи за результатами виконання індивідуального завдання, якщо підсумкова семестрова рейтингова оцінка з дисципліни дорівнює або перевищує 60 балів та за умови, що кількість балів семестрової модульної та екзаменаційної (залікової) рейтингових дорівнює або перевищує 60% їх максимальної кількості для кожної із них (45 – за семестр і 15 – за семестровий контроль). [22, с.5].

До складання підсумкових семестрових контролів допускаються студенти, що виконали усі вимоги робочої програми навчальної дисципліни та за результатами проміжних (модульних) контролів набрали кількість балів, визначену цим Положенням.

Ліквідація академічних заборгованостей при проведенні семестрового контролю проводиться у порядку, визначеному Положенням про підсумковий семестровий контроль результатів навчання студентів Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя [22, с.6].

Психологічні задачі

1 семестр

Модуль 1.

Тема: «Предмет та завдання загальної психології».

1. З яким етапом розвитку предмета психології це пов'язано та про який напрям йде мова? Охарактеризуйте його У другому десятилітті ХХ століття в психології відбувається дуже важлива подія, що отримала назву «революції в психології». Американський психолог Дж. Уотсон заявив про необхідність перегляду питання про предмет психології. Психологія повинна, на його думку, займатися не явищами свідомості, а поведінкою [21, с.515].
2. Поясніть дане висловлювання І. П. Павлова «Людина є єдиною системою найвищого саморегулювання ... Наша система найвищою мірою є системою, що сама себе регулює, підтримує, відновлює, поправляє і навіть удосконалює» [21, с.515].
3. Дехто, не маючи психологічної освіти, називає себе психологом по життю, надає платні психологічні консультації. Поясніть, чим відрізняються побутові психологічні знання від наукових? Хто має право здійснювати психологічне консультування, який нормативний документ це визначає?
4. Яке твердження, наведене нижче, відбиває ідеалістичне розуміння психіки, а яке – матеріалістичне? А. Психічна діяльність не залежить від зовнішніх причин. Б. Психічна діяльність – властивість мозку. В. Психічна діяльність пізнавана тільки шляхом самоспостереження. Г. Психічна діяльність – відображення об'єктивної дійсності [10, с.10].

Тема: «Методи психології».

1. Вчителів початкових класів цікавлять особливості уваги першокласників і причини частої неуважності дітей на уроках.

Який метод, або методи йому слід застосувати для з'ясування вказаних питань? [21, с.517].

2. Для вивчення інтересів дітей десятого класу до навчальних предметів у психології використовуються методи спостереження, анкетування тощо.

Продовжіть перелік методів психологічного дослідження та назвіть дві-три методики, завдяки яким можна було б вивчити інтереси школярів [21, с. 517].

3. Охарактеризуйте методичні вимоги до обох методів.

Вчителька запропонувала учням заповнити анкету, яка складалась із таких запитань:

- Чи відчуваєте ви тривогу? Так. Ні.
- Чи переживаєте ви перед контрольною роботою? Так. Ні.
- Чи турбує вас критика однолітків? Так. Ні.

Прокоментуйте який саме метод діагностики застосовано?

Чим відрізняється тестування від анкетування?

4. Дайте правильну характеристику методу лабораторного експерименту:

- 1) експериментатор втручається у хід подій, але не має можливості викликати досліджуване явище;
- 2) експериментатор втручається у природній хід подій, викликає за бажанням досліджуване явище;

3)експериментатор не втручається в природний хід подій, але отримує за допомогою приладів. Яка з відповідей є правильною? Обґрунтуйте свій вибір [10, с.13].

Тема: «Виникнення та розвиток психіки».

1. Яким фізіологічним механізмом можна пояснити зміну відповідей дитини? Дитині дев'яти років показують кілька пофарбованих у різний колір кружалець і запитують, який колір їй подобається найдужче, а який не подобається зовсім. Дитина відповідає, що найдужче їй подобається зелений колір, найменше – червоний. Потім проводять дослід, у якому разом з червоним кружальцем показують цікаву картинку, а з зеленим – нічого не показують. Знову запитують, який колір подобається більше. На цей раз дитина відповідає, що подобається червоний, а зелений не подобається [10, с.12].

2. Які ознаки – свідомого чи підсвідомого – виявляються в наведених прикладах? А. Усі знають, яке це неприємне відчуття гикавки і як хочеться його позбутися. Одні для цього ковтають шкуринку хліба, другі намагаються не дихати, треті п'ють воду. Проте часом ці засоби не допомагають, людина гикає далі, поки раптом гикавка не припиняється так само раптово, як і почалась. Б. Здорова дитина уже незабаром після народження міцно стискує палець дорослого чи олівець, якщо ним доторкнутися до долоньки немовляти. В. Готуючись до публічного виступу, до екзаменів, змагання чи відповідальної ділової зустрічі, дуже корисно заздалегідь немовби змодельовати свою можливу емоційну реакцію. Таке попереднє «програвання» різних емоційних ситуацій, як правило, допомагає розумніше і спокійніше розв'язати багато життєвих конфліктів, не витрачаючи психофізіологічних резервів організму [10, с.13].

3. У чому сутність інтроспективного напрямку розвитку психологічної науки та ролі в ньому самоспостереження?

Ідейним батьком методу інтроспекції вважається англійський філософ Дж. Локк, який вважав, що існує два джерела всіх наших знань: перше джерело -це об'єкти зовнішнього світу, друге - діяльність власного розуму [21, с.514].

4. З яким етапом розвитку предмета психології це пов'язано та про який напрям іде мова?

У другому десятилітті ХХ століття в психології відбувається дуже важлива подія, що отримала назву «революції в психології». Американський психолог Дж.Уотсон заявив про необхідність перегляду питання про предмет психології. Психологія повинна, на його думку, займатися не явищами свідомості, а поведінкою [21, с.515].

Тема: «Мозок і психіка».

1.Виходячи з наведеного нижче опису, визначити, яка ділянка кори мозку була видалена під час операції. Після того, як під час операції було видалено одну з ділянок кори мозку, хворий пізнавав довколишніх, лікарів і сестер, але різко змінив ставлення до них: став агресивним, безконтрольним, часом імпульсивно виконував безглузді дії (співав), часом ставав в'ялим, інертним. Пропоновані завдання виконував уповільнено, із значними паузами. У завданнях на переказ виявив повну неспроможність самостійно розвинути сюжет [10, с.11].

2.Що є спільним і що відмінним у діяльності механізмів та людського мозку?
А. Автоматична друкарська машинка без участі друкарки безпомилково виконує всі операції з передруку тексту. При цьому текст копіює повністю (з усіма граматико-стилістичними особливостями). Б. Електронно-

обчислювальна машина може виконувати досить складну роботу: виправляти помилки в тексті, перевіряти розрахунки, встановлювати прогнози, грати в шахи тощо [10, с.12].

3. Чи згодні ви з наведеними тезами, обґрунтуйте. Знайдіть у них помилки і неточності, якщо вони є:

- а)свідомість є відображення дійсності правильне, чи неправильне;
- б)при об'єктивному вивченні людини психолог не спостерігає нічого такого, що він міг би назвати свідомістю. Свідомість і його підрозділи є тому не більш як термінами, які дають психології можливість зберегти у замаскованій, правда, формі старе релігійне поняття душі;
- в)свідомість у якості інформації виконує як функцію відображення, так і функцію управління;
- г) свідомість ч це завжди знання про щось, що знаходиться поза нею. Вона передбачає відношення суб'єкта до об'єктивної реальності, до предмета, який знаходиться поза свідомістю;
- г)свідомість здатна відображати і саму себе, явища суб'єктивної реальності. Ця особливість свідомості називається її рефлексивністю, або здатністю відображення [21, с.519-520].

4. Шульга – це біда чи благо? Ця проблема вважається однією з серйозних проблем у педагогіці та психології. Довгий час вважалося, що дітей, які користуються лівою рукою активніше, ніж правою, а також пишуть нею, необхідно систематично переучувати, підганяти під загальний стандарт. Але нічого хорошого з цього не вийшло: у дітей досить часто розвивалися невротичні реакції.

Поясніть, чому це відбувається, як диференціюються функції за півкулями у право - та ліворуких дітей? [21, с.522].

Модуль 2.

Тема: «Діяльність».

1. У наведених прикладах виділіть, що належить до руху, а що – до дії. А. Щоб зупинити машину, шофер відпускає зчеплення і натискає на педаль гальма. Щоб зменшити швидкість, шофер так само відпускає зчеплення і натискає на педаль гальма. Б. Сергійкові запропонували проїхати на велосипеді по вузькій дошці містка. Під час першої спроби Сергійко тримав кермо за кінці, сидів у сідлі випроставшись, в'їхав на місток, коли права педаль була нагорі. Під час другої спроби він тримав руки біля середини керма, сидів низько нахилившись; при в'їзді на місток верхньою була ліва педаль [10, с.46].

2. Від яких умов діяльності залежать зміни в психіці дітей в описаних дослідженнях?

а) в одній школі в трьох експериментальних класах учні поряд із звичайними задачами часто розв'язували спеціально дібрані нестандартні задачі з алгебри. У контрольному класі таких задач не розв'язували. Потім учням усіх чотирьох класів було дано спільне завдання – розв'язати кілька алгебраїчних задач на кмітливість. Учні експериментальних класів краще розв'язали задачі, ніж учні контрольного класу. Коли цим самим школярам було запропоновано нестандартні геометричні задачі, краще упоралися з ними знов-таки учні експериментальних класів, хоча вони тренувалися на розв'язанні лише алгебраїчних нестандартних задач з алгебри.

б) було виявлено, що коли дітям-дошкільникам запропонувати запам'ятати вісім зрозумілих їм слів в умовах лабораторного експерименту, то три,чотирирічні діти можуть відтворити в середньому тільки 0,6% слова, п'яти, шестирічні діти – 1,5 слова, семирічні – 2,3 слова. Коли ці самі слова включають у гру як назви продуктів, що їх треба купити в магазині, чи як

назви речей, необхідних для виконання якоїсь роботи, кількість відтворених слів зростає в два-три рази. При цьому сам процес стає організованішим, набуває певної скерованості [10, с.45-46].

3. Прокоментуйте такі судження. Про які важливі процеси людської діяльності йдеться та в чому полягає їх роль?

а) під час праці процес постійно переходить з форми діяльності у форму буття, з форми буття, руху в форму предметності;

б) у виробництві об'єктивується особистість, у споживанні суб'єктивується річ;

в) у діяльності відбувається перехід об'єкта в його суб'єктивну форму, в образ; разом з тим у діяльності здійснюється також перехід діяльності в її об'єктивні результати, у її продукти [11, с.524].

4. Прокоментуйте наступні судження про гру. З якими з них узгоджуються ідеї психологічної теорії діяльності, а з якими ні?

1. Гра старша за культуру, адже поняття культури, як би не досконало його не визначали, у будь-якому випадку передбачає людську спільноту, а тварини зовсім не чекали появи людини, щоб вона навчила їх гратися.

2. Специфічна відмінність гри переддошкільника від гри тварин характеризується тим, що це не інстинктивна, а саме людська предметна діяльність, яка, складаючи підґрунтя усвідомлення людиною світу людських предметів, визначає собою зміст гри дитини.

3. Аналіз, за якого гра розглядалася як вияв відносно зрілої здатності уяви, привів до того, що їй почали приписувати властивості уяви, убачати в ній відхід дитини від дійсності, розглядати її як особливий замкнений світ дитячої аутичної мрійливості, пов'язаний з глибинними враженнями [21, с. 524].

Тема: «Особистість».

1. Існують різні точки зору на співвіднесення біологічного і соціального у структурі особистості. Перша: особистість формується суспільством, що стосується біологічних особливостей людини, то вони не впливають. Друга: особистість визначається біологічними, спадковими факторами, ніяке суспільство не може змінити те, що закладено в людині природою. Третя: особистість – є феномен суспільного розвитку людини, складний процес розвитку і формування особистості обумовлений єдністю біологічного і соціального. У цьому процесі біологічні фактори виступають як природні передумови, а соціальні – як рушійна сила психічного розвитку людини і формування її особистості. Яку із вказаних точок зору слід вважати правильною? Доведіть, чому при діагностиці рівня розвитку особистості слід враховувати біологічні (природні умови) і суспільну сторону (соціальні умови) буття особистості? [10, с.176].

2. Прокоментуйте наступні вислови. З якими Ви погоджуєтеся (не погоджуєтеся) і чому? Які з цих висловів можна використовувати як визначення сутності особистості?

1. Людина є тією мірою суб'єктом, якою мірою вона є особистістю; організм – не суб'єкт.
2. Особистістю є лише той, хто має яскраву індивідуальність.
3. Особистість – це людина, яка у процесі спілкування виділила своє «Я» із «не-Я»..., активно впливаючи на «не-Я» у процесі власної свідомої цілеспрямованої діяльності.
4. Людина стає особистістю завдяки самосвідомості, яка дозволяє їй вільно підкорювати своє «Я» моральному закону.
5. Особистість – це суб'єкт і об'єкт суспільних відносин.
6. Людина в її соціальному значенні є особистістю [10, с.176].

3. Із вказаних у дужках слів виберіть ті, які знаходяться до даного слова у тому ж відношенні, що і наведені у прикладі. Вкажіть принцип побудови аналогії.

1. Приклад: людина: рушій суспільного розвитку. Особистість: ... (організм, індивідуальність, свідомість істота, суб'єкт суспільних відносин, об'єкт досліджень у психології).

2. Приклад: тварина: особина (видовий представник). Людина: ... (біосоціальність, суб'єкт, індивід, особистість, індивідуальність).

3. Приклад: людина: неповторність. Особистість: ... (темперамент, унікальність, активність, індивідуальність, здібності) [10, с.176].

4. Зобразіть схематично структуру особистості, опираючись на дослідження тих науковців (на ваш вибір).

Тема: «Темперамент».

1. Визначте, про які властивості темпераменту говориться в прикладі.

За якими ознаками це можна встановити?

Маруся і Оріся – учениці IX класу. У них приблизно однакова успішність і однакове становище в колективі. Коли на початку навчального року вони дізналися, що їхній клас розформовують, то Маруся з задоволенням заявила, що нарешті вона розстанеться з дітьми, які її кривдили. Оріся ж з прикрістю зауважила, що тепер вона знову буде в одному класі з Р. і У., з якими вона порвала дружбу. Проте після розформування класу Оріся в перші ж дні познайомилася з новими товаришами, а Маруся довго навіть не підходила до нових учнів.

Петрику подобається пожвавлена метушливість довкола, він дуже товариський, любить бути в центрі уваги; Іванко, навпаки, надає перевагу тиші й самотності, важко сходиться з новими людьми, надто велика увага його бентежить [10, с.151].

2. Зазначте ті особливості, які характеризують сангвініка, флегматика, холерика і меланхоліка.

Підвищена активність, тривала працездатність, енергійність, стриманість, запальність, непосидючість, терплячість, повільність рухів і мови, повільна зміна почуттів і настроїв, мала емоційна збудливість, швидке засвоєння і перебудова навичок, ефективність, бідність рухів, мала активність, млявість, виразність міміки і пантоміміки, мовчазність, бадьорий, позитивний настрій, швидка пристосовуваність до нової обстановки, повільне засвоєння і перебудова навичок, невпевненість у собі, підвищена емоційна збудливість, витриманість, одноманітність міміки, енергійність, рухливість, пригніченість та розгубленість під час невдач, швидке виникнення і зміна почуттів та емоційних станів, мала активність, терплячість, невиразність мови, рівний, спокійний настрій, зосередженість уваги [10, с.184].

3. Представники яких типів темпераменту описані вище? Поясніть чому.

Спостерігаючи за поведінкою двох учнів II класу на уроці образотворчого мистецтва (під час малювання натюрморту), можна помітити суттєву різницю. Так, один лінійку проводить спокійно, дивлячись на натуру та свій малюнок, порівнює їх. Другий й уже з самого початку малювання хвилюється, це легко помітити на його обличчі, воно виражає радість, коли вдалося правильно провести лінійку, й образу, коли щось не виходить. Реакція на зауваження вчителя також не однакова. У першому випадку хлопчик уважно розглядає свій малюнок, бачить помилку, не спішно бере олівець, гумку та витирає неправильно проведені лінії. Другий учень проявляє поспішність, метушливість, беручись до виправлення помилок, не бачить гумки, яка під альбомом, повертається до товариша й голосно починає вимагати в нього свою гумку, супроводжуючи все це негативними емоціями. Нарешті, знайшовши гумку, схоплюється з місця, підходить до натури,

жадібно дивиться на неї, швидко щось малює, піднімає руку, просить учителя підійти до нього, а сам у цей час крутиться на всі боки, дивлячись, що в кого і як намальовано, і так до кінця уроку [21, с.559].

4. Яким повинен бути індивідуальний підхід учителя до кожного з типів темпераменту, щоб сприяти формуванню позитивних якостей особистості?

Відомо, що у процесі навчання учневі флегматику заважає його повільність, і у випадку, коли треба щось швидко запам'ятати або зробити, дитина проявляє повну безпорадність. Разом з тим, якщо вона вже запам'ятала, то це обґрунтовано та надовго.

Меланхоліки в процесі навчання не можуть переносити великих та сильних навантажень, дуже швидко втомлюються на уроках.

Учні холерики, як правило, нестримані, непосидючі, постійно щось викрикують з місця, перебивають учителя, учнів, відношення до однокласників непостійне, ситуативне [21, с.560-561].

Тема: «Характер».

1. Першокурсниця Олена ділиться враженнями з подругою: «Якось мені важко навчатись в університеті. В школі було легше. До зростання навчального навантаження я вже звикла, навіть відвідування бібліотеки не викликає відрази. Однак викладачі мене не вирізняють як особистість, для них я рядова дівчина з потоку. Одногогрупники якісь недружні, кожен в світі своїх інтересів та подій». Визначте причини труднощів адаптації Олени до навчання в університеті [10, с.177].

2. Визначте причини непродуктивної самореалізації жінки та ймовірні способи покращення її психологічного стану. «Я ніколи нічого не могла робити для себе. Все тільки для сім'ї, з ранку до вечора я тільки працювала.

Ніколи не було часу навіть хоча б книгу почитати, частіше я була дуже стомленою. Тепер вже надто пізно. Діти вже залишили дім, чоловік з головою занурився в свою кар'єру, а я залишилась ні з чим» [10, с.177].

З. Б. Г. Ананьєв зазначав, що кожна риса характеру є певне відношення особистості до дійсності, але це ще не означає, що всяке відношення тим самим стає властивістю характеру. На основі цього вчений виділив відношення до: 1) природи, суспільства та суспільної ідеї (ідеологія); 2) праці як способу існування людини; 3) інших людей, суспільний зв'язок з якими характерний для даного індивіда; 4) власної діяльності та особистості людини.

Вказати, які риси характеру належать до кожного з відношень, які з них найбільш властиві дорослій людині, а які втратили свою значущість у сучасних умовах [21, с. 561].

4.О. Ф. Лазурський запропонував «психосоціальну в широкому розумінні» класифікацію типів особистості, в основі якої лежить принцип активного пристосування особистості до навколишнього середовища, яке містить не тільки речі, природу, людей, а й ідеї, духовні блага, естетичні, моральні та релігійні цінності.

Вкажіть, які риси характеру властиві кожному з нижче перерахованих типів: чистих, комбінованих, спотворених, перехідних (за О.Ф.Лазурським). Поясніть роль «ендой» та «екзопсихіки» у формуванні характеру особистості [21, с. 562].

Тема: «Здібності».

1. Які з перелічених точок погляду на походження здібностей (розвиток здібностей залежить тільки від спадкових рис, розвиток здібностей залежить тільки від виховання, розвиток здібностей залежить від задатків і виховання,

за одних і тих самих задатків ступінь розвитку здібностей зумовлений вихованням) мають місце в таких прикладах?

а) в Англії кожную дитину в 11 років піддають випробуванню на коефіцієнт розумової обдарованості (IQ), після чого одних дітей віддають до шкіл, що дозволяють здобути широку освіту, інших – у школи, які готують дітей до виробничої діяльності.

б) японський педагог С. Судзукі готує музик-скрипалів. У його школу приймають усіх дітей, не відбираючи. Так само робить викладач Хімкінської музичної школи М. П. Кравець.

в) психолог О. Р. Лурія спостерігав за розвитком однойцевих близнюків-дошкільників. Їх по-різному вчили гратися з будівельним матеріалом. У результаті в одного з них будови були складніші, різноманітніші й оригінальніші.

г) психолог А. Н. Леонтьєв шляхом індивідуального тренування відновлював процес «внутрішнього співу», що був порушений у людей, які не мають музичного слуху, і тим самим «робив слух».

д) було помічено, що дуже багато студентів, які успішно й творчо займаються математикою, вступили в університет після закінчення однієї і тієї самої школи, де навчалися в одного й того самого педагога-математика [10, с.57].

2. Вихованню яких здібностей (мнемічних, розумових, уяви) сприяють такі навчальні заняття?

– учням двічі прочитували текст, потім пропонували якомога точніше письмово викласти його зміст;

– зазначити схожість і відмінність клімату Європи та Азії на тих самих широтах;

– скласти план щойно прочитаного тексту і письмово викласти його;

– переказати повідомлення вчителя про схожість і відмінність дієприкметників та дієприслівників;

- уявити флору і фауну та вигляд міст у різних точках земної кулі й описати уявлене;
- за поданим описом уявити картину природи;
- порівняти прийоми опису в творах Лесі українки та Івана Франка [10, с.59].

3. Відомий англійський дослідник Ф.Гальтон вивчав видатних вчених та політичних діячів свого часу з метою встановлення причин появи на світ талановитих та геніальних людей. Виявилося, що серед видатних геніїв було немало родичів. Так, сам Ф.Гальтон був двоюрідним братом Ч.Дарвіна. Пізніше, у 1884 р., на Лондонській міжнародній виставці він провів грандіозний на той час експеримент й обстежив близько 10 тис. людей та підтвердив раніше зроблені висновки. В анкеті, що заповнювали досліджувані, не включалися питання про освіту, склад сім'ї та її прибуток, умови життя в період дитинства та молодості, спосіб життя батьків. На думку Ф.Гальтона, завдання щодо поліпшення людського роду потрібно розв'язувати таким же шляхом, як виводяться нові породи тварин, тобто завдяки відповідному підбору пар для шлюбу протягом декількох поколінь. Так виник новий напрям у науці, який назвали й психогенетика, а сам Ф.Гальтон назвав «євгеніка».

У чому сутність цього напрямку, які проблеми досліджуються? Яка роль спадковості у розвитку геніальності? Обґрунтуйте правильність або помилковість цих думок [21, с. 566-567].

4. Деякі вчені вважають, що між психопатією та геніальністю (або високою обдарованістю) існує зв'язок, і треба виходити з того факту, що не в різко вираженій формі ті або інші психопатичні особливості властиві всім і «нормальним» людям, але більшість психопатів саме завдяки цим особливостям найбільш чутливі до запитів епохи, ніж так звані нормальні люди. Підтвердженням цього можуть бути такі міркування вченого: «Творча особистість, відступаючи перед історією на задній план, за своєю

біологічною цінністю зовсім не повинна обов'язково мати те саме позитивне значення, яке об'єктивно належить відповідній галузі її творіння. Дискусія щодо того, чи є геніальна особистість явищем дегенерації або прогенерації, по суті безплідна і є значною мірою результатом незакономірного змішування біологічної і соціологічної точок зору». Поясніть правильність чи хибність даної точки зору та підберіть відповідні матеріали для обґрунтування [21, с. 567-568].

2 семестр

Модуль 3.

Тема: « Увага».

1. У тексті знайдіть місця, де описано вияв мимовільної, довільної і післядовільної уваги в капітана Романенка.

Генерал Проценко несподівано викликає капітана Петренка до телефону.

– Капітан Романенко слухає.

– Проценко говорить. Спиш?

– Так точно, спав.

– Ну, так швидше вставай,— у голосі Проценка чулося хвилювання,— виходь на двір, послухай.

– А що, товаришу генерал?

– Нічого, потім мені подзвониш. Доповіси, чув чи ні. І своїх там розбуди, нехай слухають.

Романенко поглянув на годинник: було шість ранку. Він похапцем взув чоботи і, не надіваючи гімнастерки, в самій сорочці вискочив на вулицю ..

Коли Романенко вискочив з бліндажа, йшов лапятий сніг, за кілька кроків усе заволокло пеленою. Він подумав про те, що треба посилити охорону. Тим

часом нічого не було чути. Було холодно, сніг падав за розстебнутий комірець сорочки. Він простояв так хвилину чи дві, перш ніж вловив далеке безперервне гудіння. Гудіння чулося праворуч, з півночі. Стріляли далеко, за тридцять – сорок кілометрів звідси. Та, судячи з того, що звук все-таки долинав і, незважаючи на всю віддаленість, стрясав землю, відчувалося, що там, де він народжується, зараз відбувається щось страхітливе, небувале за силою, що там таке артилерійське пекло, якого ще ніхто не бачив і не чув. Романенко вже не помічав холоду і, змахуючи з обличчя сніжинки, прислухався далі [10, с.104].

2. Які індивідуальні особливості уваги виявляються у першого й другого учнів?

Два учні, сидячи за своїми столами, успішно виконували лабораторну роботу з хімії. В цей час за учительським столом третій учень виконував ту саму роботу, але часто помилявся. Учитель по черзі пропонував двом учням виправляти помилки того, хто працював біля учительського столу. При цьому перший учень швидко підходив і одразу вказував на помилку товариша. Другий – не міг одразу відірватися від своєї роботи, а, підійшовши до столу, дивився на прилади «невидючим» поглядом. Коли ж учитель звертався до нього з одним-двома запитаннями, учень швидко й добре виправляв помилки товариша [10, с.104].

3. При виконанні домашніх завдань з письма учні 2 класу досить часто допускають граматичні помилки, особливо це стосується тих завдань, де необхідно списати вказаний текст.

Чому це відбувається та про яку властивість уваги необхідно знати як учням, так і вчителю? [21, с. 529].

4. Аналізуючи поведінку учнів молодших класів на уроках, можна помітити відмінності в тому, наскільки легко чи важко вдається учневі виконувати

одночасно декілька справ: списувати з дошки (підручника) та розмовляти, розв'язувати задачу й відповідати на питання вчителя та інше.

Як можна пояснити ці явища, знаючи властивості уваги та особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку? [21, с. 529].

Тема: «Відчуття»

1. Зазначте, від яких умов залежить підвищення чутливості в кожному поданому прикладі.

а) текстильники, що спеціалізувалися на виробітку чорних тканин, розрізняють до 40 відтінків чорного кольору там, де око людини-неспеціаліста розрізняє два-три відтінки.

б) у людей, що займаються музикою, спостерігається помітне підвищення чутливості до розрізнення тону.

в) у дегустаторів виробляється виняткова тонкість смакових відчуттів.

г) сліпоглуха Ольга Скороходова за запахом розпізнає, хто увійшов у кімнату; відчуває, «чи читала» вона цю газету; слухає музику, поклавши руку на кришку рояля.

г) цирковий актор впевнено йде по високо натягнутій дротині, виконуючи різноманітні танцювальні рухи.

д) скрипковий майстер за звуком скрипки розрізняє її «паспорт»: де, коли, хто її виготовив.

е) на відчутті дотику руки ґрунтується все навчання сліпих і сліпоглухих. Сприйняття пальцями опуклого шрифту служить одним з головних засобів розумового і загального культурного розвитку таких людей [10, с.67].

2. З наведених прикладів виберіть такі, де описано прояви відчуттів, і дайте обґрунтування своєї відповіді.

- а) дівчинка чотирьох років знайшла табель-календар. Показуючи на число 3, каже: «Зіна тут написано». Потім у числах 13, 23 знову знаходить цю цифру і повторює: «І тут Зіна. І тут».
- б) у дитячому садку дітям дають кілька пробірок однакової форми з розчинами різних кольорів. Потім показують розчин синього кольору і просять знайти такий самий.
- в) у дитячому садку – гра в лото. На картках зображено десять предметів. Діти повинні відшукати в себе на картці показане зображення якого предмета.
- г) у дитячому садку заняття. Дітям дають п'ять брязкалець, однакових на вигляд, з різним звуком. Дитина повинна послухати звук одного такого брязкальця і повинна знайти такий самий за звуком.
- г) вчитель пропонує учням I класу порівняти дві величини: 5 і 3. Учень відповідає: «5 не дорівнює 3. 5 більше від 3 на 2; 3 менше від 5 на 2».
- д) учні зосереджено виконують контрольну роботу. Несподівано за вікном пролунали дуже гучні й різкі сигнали автомобіля. Багато хто полишив роботу [10, с.65].

3. Коли говорять про зоровий аналізатор, мають на увазі досить велику сукупність утворень, що виконують функції побудови світлового зображення на світлочутливих елементах, трансформацію енергії електромагнітного випромінювання в нервові збудження, кодування й перекодування інформації про зоровий аналізатор та його пізнавання. Така різноманітність і складність функцій здійснюється завдяки роботі дивовижних за своїми властивостями окремих структур аналізатора. Так, для виразного бачення предмета необхідно, щоб проміння для всіх його точок потрапляло на поверхню сітківки, тобто було тут сфокусоване. Цілком очевидно, що для забезпечення такого фокусування при розгляді рівновіддалених предметів око повинне змінювати свою заломлювальну силу. Як називається цей механізм? Поясніть його сутність [21, с.531].

4. «De gustibus semper disputandum est » й латинське прислів'я:

«Про смаки завжди сперечаються» відображає суб'єктивну та індивідуальну сутність смакових відчуттів людини. Ось чому здавна здійснювалися спроби визначити «елементарні» складові, з яких можна було б дістати будь-яке складове смакове відчуття. Одна з перших класифікацій належить М. В. Ломоносову, який писав:

« Головними з більш чітких смакових відчуттів є: 1)смак кислий, як в оцті; 2) їдкий, як у винному спирті; 3) солодкий, як у меду; 4) гіркий, як у смоли; 5) солоний, як у солі; 6) гострий, як у дикої редьки; 7) кислуватий, як у неспілих плодах. Які з них прості, які складні, можна буде пояснити не раніше, ніж коли відома буде природа начал». На думку більшості сучасних дослідників, можна виділити чотири смакових відчуття.

Про які відчуття йде мова? Поясніть та охарактеризуйте їх [21, с. 531-532].

Тема: «Сприймання».

1. Проаналізуйте особливості організації сприймання дітей у першому і другому випадку. У якому випадку організація сприймання виявилася неефективною? Які принципи організації сприймання тут було порушено?

На уроці ботаніки вчитель організував сприймання учнями нового матеріалу таким чином. Учні слухали пояснення, яке супроводжувалось демонструванням малюнка стебла рослини, і замальовали стебло в зошити. Коли діти побачили рослину в натурі, багато чого вони не могли впізнати – не знайшли різниці між верхівковими і боковими, листовими і квітковими бруньками тощо.

В іншого вчителя будову бруньки і утворення пагонів вивчали інакше. Учням було роздано стебла різних рослин. Вони побачили і стебло, і бруньку в натурі, розчленили бруньку, розглянули під лусочкою листочки, роздивилися величину їх, форму, забарвлення, запах, практично пізнали

різницю між верхівковими і боковими, листковими і квітковими бруньками. На прикладі роботи садівника учнів ознайомили із значенням обрізування сучків. Після цього діти розглянули плакати і гербарії постадійного розвитку пагонів, а вдома повинні були виготовити гербарій [10, с.75].

2. Який тип сприймання характеризує кожен приклад? Які характерні ознаки сприймання в кожному випадку?

Випробувані повинні описати листок каштанового дерева.

Випробуваний А. Цей листок наполовину зелений, наполовину жовтий. Цей листок складний і складається з трьох листочків, що сходяться в центрі, де кінчається ніжка, що називається черешком, який прикріплює листок до дерева. Каштанове дерево належить до дводольних рослин; це можна побачити з його листка: він покритий розгалуженими прожилками.

Випробуваний Б. Цей листок каштанового дерева, безсило впав від подуву осіннього вітру. Він жовтий, але ще пружний і прямий; може, ще є яке-небудь життя в цьому бідному, вмираючому створінні. Бідний листок, приречений на те, щоб кружляти над дорогами [10, с.75].

3. Досліджуванам на досить короткий проміжок часу показували слова (протягом 0,1 с кожне), які вони повинні були впізнати та назвати вголос. Причому половині з них попередньо повідомили, що слова будуть пов'язані із тваринами та птахами, а іншій й із транспортом і мандрівками. Серед слів було шість безглузвих поєднань букв, які за написанням були схожі на усвідомлені слова обох груп (наприклад, сполучення sael читалося як seal й нерпа або sail й вітрильник). Результати виявилися такі: очікувані результати показали відповідно 63 % та 74 % опитуваних.

Як називається описане явище? Поясніть його вплив на сприймання навчального матеріалу молодшого школяра [21, с. 534].

4. Ще Е.Кречмер помітив яскраво виражену відмінність сприймання людей на рівні розвитку аналізу та синтезу. На думку А. П. Нейолової, у 57% школярів домінує аналітичне, а в 43% й синтетичне сприймання. Так, для дітей із синтетичним сприйманням характерна схильність до узагальненого відображення предметів та явищ, вони, як правило, не надають значення деталям, не помічають їх, що призводить до помилкових узагальнень. Що ж стосується дітей із протилежним типом сприймання, то вони, навпаки, намагаються проаналізувати всі подробиці, але в них спостерігаються труднощі під час виділення основного змісту. Поясніть результати досліджень, підкріплюючи власними спостереженнями за поведінкою учнів 2 класу на уроках математики та письма під час оволодіння ними математичних дій та засвоєння граматичних правил [21, с.535-536].

Тема: «Пам'ять».

1. Визначте, який процес пам'яті (запам'ятання, збереження, відтворення, впізнавання) виявляється в описаних діях.

а) відомий мнемоніст Ш. відзначався винятковою пам'яттю. Одного разу йому було дано штучну без будь-якого значення складну математичну формулу. Ш. уважно дивиться на таблицю з формулою, кілька разів піднімає її до очей, опускає її і йде з заплющеними очима, потім повертає таблицю, робить паузу, внутрішньо «переглядаючи» запам'ятоване.

б) інколи на пожвавленій вулиці можна спостерігати таку сцену: один перехожий, уважно глянувши на іншого, радісно кидається йому назустріч.

– Ви?! Це Ви?!

– Вибачте, мені здається, що я Вас не знаю. А де ми з Вами зустрічались?

– А пам'ятаєте, в такому-то році, в такому-то місці

– А! Так Ви...

в) учень викладає матеріал з історії, заданий тиждень тому, і відтворює 70% змісту підручника. Той самий матеріал через місяць він відтворює лише на 45%.

г) на екзамені з математики учень К. тривалий час ніяк не міг відтворити необхідну формулу. Варто було вчителю показати йому тільки частину формули, як він безпомилково визначив: «Це формула Ньютона» [10, с. 96-97].

2. Обґрунтуйте, в якій з описаних ситуацій мало місце смислове, а в якій – механічне запам'ятовування. За якими ознаками ви це встановили?

а) учень, розповідаючи біографію Суворова, пропустив важливий епізод з життя великого полководця. Тоді вчитель сказав хлопчикові тільки одне слово: «Альпи», – і він тут же без утруднень розповів цей епізод.

б) С. Ш., що мав феноменальну пам'ять, у багатолюдній аудиторії прочитали довгий ряд слів і попросили відтворити їх. З цим він справився, як завжди, бездоганно. Потім йому запропонували назвати з усього списку одне тільки коротке слово, що означає інфекційне захворювання. Усі присутні, люди з звичайною пам'яттю, ментально пригадали це слово («тиф»), а С. Ш. потрібно було цілі дві хвилини, щоб виконати завдання. Виявляється, протягом цього часу він перебирав у пам'яті по порядку всі завчені слова [10, с. 98].

3. М. Персон провів дуже простий експеримент, який дав дивовижні результати. Вони попросили досліджуваних запам'ятати три букви, а через 18 секунд відтворити їх. Цей експеримент, на перший погляд, досить нескладний, але, як виявилось, досліджувані не змогли запам'ятати ці три букви. Чому? Усе досить просто: у проміжках між демонстрацією трьох букв і моментом, коли треба було їх згадати, досліджувані повинні були виконувати деяку розумову діяльність, а саме: у швидкому темпі або під метроном вести «зворотний рахунок трійкам». (Примітка. Сутність

«зворотного рахунку трійками» полягає в тому, що досліджуваний починає з довільно названого тризначного числа, наприклад, 487. Потім уголос він повинен назвати числа, які є результатом віднімання числа 3 з кожного попереднього числа: 487, 484, 481, 478 і т.д.).

Про особливості якої пам'яті йдеться в описаному експерименті? Обґрунтуйте свою думку. [21, с. 538].

4. Запропонована П. П. Блонським класифікація мнемічних процесів включає чотири види пам'яті залежно від особливостей запам'ятовування та відтворення матеріалу: рухову, емоційну (афективну), образну та словеснологічну (вербальну).

Вкажіть особливості цих видів у дітей першокласників, яка з них є домінуючою, чим характеризуються, як змінюються види пам'яті, наприклад, протягом уроку та проявляються на різних уроках залежно від мотивації навчання та інтересів до навчальних предметів [21, с.].

Модуль 4.

Тема: «Мислення».

1. Яка розумова операція недостатньо розвинена в школярів, внаслідок чого в них бувають помилки при розв'язуванні задач?

а) дитину, що вступила до школи, питають: «Що таке птах?» Вона відповідає: «Він сіренький, маленький, має маленький носик і ротик».

б) дитині пропонують задачу: «У хлопчика було три цукерки, одну він загубив. Скільки цукерок у нього залишилось?» Не звертаючи уваги на запитання, учень говорить: «Треба шукати її і знайти».

в) дитині допоміжної школи дають набір картинок і пропонують розкласти їх на групи за принципом «що до чого підходить». Дитина

розкладає так: одяг кладе коло шафи, моряка – на корабель, метелика об'єднує з квітами і т. ін. [10, с.89-90].

2. Які психологічні умови сприяють успішному виникненню гіпотези? Як слід використовувати підказування для розвитку мислення учнів?

Ряд психологів досліджували виникнення здогаду під час розв'язування складного завдання. Експеримент полягав ось у чому. Випробувані повинні були з шести сірників збудувати чотири рівносторонні трикутники. Більшість випробуваних намагалися розв'язати завдання, розкладаючи сірники на площині. Проте таким чином задачу розв'язати неможливо. Треба «вийти в простір» і побудувати об'ємну фігуру – тетраедр (трикутну піраміду). Крім цієї основної задачі випробуваним ставили допоміжну, легшу. Для її розв'язання необхідно було використати той самий принцип – «вийти в простір».

Наприклад, потрібно було розмістити на певній площі кілька невисоких коробочок однакової товщини, що мали різну площу основи. Основи коробочок не розміщувалися на заданій площі. Для розв'язання задачі треба було здогадатися поставити їх на ребро. Після безуспішних спроб розв'язати основну задачу випробуваним ставили допоміжну. Розв'язавши цю задачу, випробувані реалізовували найцінніший принцип у розв'язанні основної задачі. Проте це було в тому випадку, коли випробувані досить наполегливо розв'язували основну задачу. Якщо ж допоміжна задача давалася до розв'язання основної чи на ранніх стадіях цього розв'язання, то вона не впливала на процес розв'язку [10, с.87-88].

3. «Після досліджень розумового розвитку дитини Ж. Піаже в психології склалася думка, що в старшому дошкільному та молодшому шкільному віці відбуваються глибокі зміни мислення, перехід від його дологічних до власне логічних форм. Правда, в Ж.Піаже проявилась нечіткість уявлень про діяльність учня в процесі навчання та можливих змінах організації цієї

діяльності. Уся різноманітність відомих у той час форм навчання не дозволила реально поставити цієї проблеми.

«Лише після того, як поза цією проблемою та поза дослідженнями мислення (і в цьому смислі ненавмисно та несподівано) склався спочатку один, а потім і другий метод «поетапного формування» одних і тих же розумових дій та понять, одних і тих самих, але в кожному з них із суттєво різними властивостями і, головне, із прозорою залежністю між цими властивостями та методами їх виховання, стало зрозуміло, чому ця залежність раніше залишалася потаємною», - писав П. Я. Гальперін, обґрунтовуючи власну теорію.

Поясніть її сутність і сформулюйте основні етапи [21, с. 541].

4. Про які труднощі в засвоєнні матеріалу писав П. П. Блонський: «Запам'ятати загальний смисл, запам'ятати в загальних рисах - означає дані окремі уявлення і поняття замінити загальнішими, але для цього треба мати у вільному, легкому розпорядженні ці поняття. Але знаходження логічно вищого поняття складне навіть для десятирічних дітей».

Поясніть, чому учням другого класу важко усвідомити загальне розуміння кореня у споріднених словах, а учням першого класу простіше переказувати текст коротко, ніж детально [21, с. 543].

Тема: «Мовлення».

1. Відомо, що зображення білого голуба означає мир (хоча самі голуби, до речі, досить забіякуваті птахи), змія, що обгорнулася навколо чаші, символізує медицину і т.п. Таке зображення речей або ситуацій називається метафоризацією.

Наведіть приклади, подібні до вказаних, у яких використос вується згаданий механізм [10, с. 543].

2. Відомо, що існують два словники: активний та пасивний, оскільки активний словник містить у собі слова, що ними корис стуються в літературній мові, і слова, які вживаються в усному мовленні, наведіть приклади літературної мови, використовуючи класичні твори українських та зарубіжних авторів, та покажіть їх відмінності порівняно з усним мовленням людей різних професій (за власним вибором) [10, с. 543].

3. Мовлення може бути представлено текстом. В залежності від змісту та будови повідомлення розрізняють три основні типи мовлення: розповідь, опис і роздум. розкажіть одну ситуацію п'ятьма реченнями, застосовуючи варіант кожного типу мовлення.

4. Для яких етапів формування мовлення характерними особливостями є:

1. Лепетання або белькотіння.
2. Засвоєння перших слів як сигналів першої сигнальної системи.
3. Оволодіння ситуативним мовленням, швидке збільшення зрозумілих та вимовлених слів.
4. Перехід до оволодіння зв'язним та виразним мовленням, засвоєння більш складних граматичних структур та паралельно виникнення внутрішнього мовлення.
5. Засвоєння писемного мовлення та подальший розвиток логічної, виразної мови, що забезпечує дитині необмежені можливості пізнання навколишнього світу, різнобічного спілкування [21, с. 544-545].

Тема: «Уява».

1. Прочитайте уривок і визначте, який вид уяви виявляється під час роботи художника. Зазначте ознаки, на підставі яких ви це робите.

Художник Михайлов, як і завжди, був за роботою... Він робив малюнок для постаті людини, що була в нападі гніву. Малюнок зроблено раніше, але він

був невдоволений ним. «Ні, той був кращий... Де він?» Папір із викинутим малюнком знайшовся, але був забруднений і закапаний стеарином. Він усе-таки взяв малюнок, поклав до себе на стіл і, віддалившись і примружившись, почав дивитися на нього. Раптом він усміхнувся і радісно махнув руками.

– Так, так! – промовив він і зразу ж, узявши олівець, швидко почав малювати. Плями стеарину давали людині нову позу.

Він малював цю нову позу, і раптом йому уявилося з виступаючим підборіддям енергійне обличчя купця, у якого він брав сигари, і він це саме обличчя, це підборіддя намалював людині. Він засміявся від радості. Постать раптом з мертвої, вигаданої стала живою і такою, якої не можна уже було змінити. Можна було поправити малюнок відповідно до вимог цієї постаті, та, роблячи ці поправки, він не змінював постаті, а тільки відкидав те, що приховувало постать. Він начеб знімав з неї ті покривала, з-під яких її не було всю видно; кожна нова рисочка тільки більше виявляла всю постать в усій її енергійній силі, такою, якою вона явилась йому раптом від стеаринової плями [10, с.119].

2. Визначте, який методичний прийом найбільше сприяє розвитку конструктивної уяви в дітей. Дайте обґрунтування свого вибору.

В одному дослідженні, проведеному з однайцевими близнюками, дітей різними методами навчали конструктивної діяльності. Одних дітей навчали методом, що ґрунтувався на наслідуванні. Діти повинні були конструювати будови за запропонованим зразком, що складався з кубиків певної форми. Інших дітей навчали методом, який полягав у тому, що як зразок пропонували тільки загальний контур будови, а дібрати будівельний матеріал і сконструювати будову заданої форми діти повинні були самостійно [10, с.121].

3. Поясніть специфічність уяви як психічного процесу, враховуючи такі міркування:

«Уява - це відліт від минулого досвіду, це перетворення даного і породження на цьому підґрунті нових образів, які є і продуктами творчої діяльності людини і прообразами для неї» (С.Л.Рубінштейн)

«Уява, або фантазія, як і мислення, належать до числа вищих пізнавальних процесів, у яких чітко виявляється людський характер діяльності» (А. В. Петровський).

«У своїй психічній діяльності ми відображаємо не тільки ті об'єкти, що діють на наші органи чуття в даний момент, або діяли в минулому. Ми уявляємо і ті предмети та явища, яких ми безпосередньо не сприймали. Так ми створюємо на основі словесних описів уявлення про людей, географічні місцевості, історичні події, які ніколи не були об'єктом наших безпосередніх сприймань. Ми уявляємо собі і ті об'єкти, яких не існує, над здійсненням яких ми працюємо або працювали інші люди, уявляємо можливі події, мріємо про майбутнє нашого власного і суспільного життя» (Г. С. Костюк) [21, с.545].

4. Відомо, що художник М. Врубель писав свої фантастичні сюжети тільки на основі реальних вражень. Він ретельно вивчав природу: робив велику кількість етюдів, спостерігав стан природи в сутінках тощо.

Винахідник першого літака О. Можайський довго вивчав політ птахів, як вони злітають, сідають, яку мають анатомічну будову. Під час кругосвітньої подорожі предметом його уваги стали невеличкі буревісники, які з розпущеними крилами бігли по хвилях, ледь дотикаючись поверхні води, а потім так само легко відштовхувалися від неї, економлячи сили та енергію для польоту. У хитромудро сплетених коренях дерева художник С. Коненков побачив динамічний та надзвичайно виразний образ піаніста Н. Паганіні.

Перелік наведених прикладів можна продовжувати і далі, але всі вони є підтвердженням одного з видів уяви.

Про який вид уяви йде мова, дайте пояснення, а також назвіть та охарактеризуйте інші види уяви [21, с.546-547].

Тема: «Емоції і почуття».

1. Оцініть правильність чи помилковість педагогічного впливу на дітей. Дайте обґрунтування своїм оцінкам.

Урок математики веде досвідчений старий учитель. Дівчинка-старшокласниця, яка щойно безуспішно відстояла півгодини біля дошки й одержала цілком законну двійку, простуючи до своєї парти, прошепотіла: «Осел». Вийшло досить голосно й виразно. Клас завмер, чекаючи реакції вчителя. Чути було, як цокає годинник. І раптом учитель усміхнувся: «Мабуть, так і є, дитино, раз, взявшись учити вас, я не зумів навчити». Дівчинка розплакалася.

В одній школі шестикласники забралися на пришкільний огорог, де й поласували досхочу полуницею. Погано. Дуже. І ось хлопчиків приводять в учительську, кладуть перед ними на столі велику миску агрусу і не випускають доти, поки вони все не з'їдять [10, с.128].

2. Зайшовши до класу, учитель звернув увагу на пригнічений стан Марини Л. Ця, завжди весела, життєрадісна десятикласниця була сумна, занурена в свої думки. Виявилося, що вона не виконала домашнього завдання, але відмовилася пояснити причину цього. Мовчала Марина і тоді, коли учитель викликав її відповідати матеріал попередніх уроків. Не відповідала вона і на питання протягом уроку. Учитель поставив їй 2, сподіваючись таким чином активізувати роботу учениці. Проаналізуйте емоційний стан дитини [10, с.129].

3. Один із учасників психотерапевтичної групи досить негативно висловився на адресу свого батька. Ведучий каже: «Створюється враження, що ти

сердитий на свого батька». Той відповідає: «Ні, я так не думаю», й «Може, ти не задоволений ним?»

«Ну, може бути» (із сумнівом). «Може, ти розчарувався в ньому?». Слідую швидко відповідь: «Так, я розчарований тим, що він слабка людина. Я думаю, що давно розчарувався в ньому, ще в дитинстві» (за К.Роджерсом).

Які переживання описані вище, у чому сутність «стану емпатії» та які її характерні особливості? [21, с. 551].

4. Моя мама мене постійно сварить і б'є. Змушує бавити молодшу сестру. Молодшій сестрі купляє багато іграшок, грається з нею більше ніж зі мною. Для мене у неї не вистачає часу. Вона її більше любить ніж мене.

Проаналізуйте емоційний стан дитини. Помилку мами у вихованні сестер.

Тема: «Воля».

1. Які фізіологічні механізми волі виявляються в кожному описаному випадку?

Відомо, що Вальтер Скот, уражений хворобою, диктував свої твори. Зусиллям волі він змушував себе говорити. Захоплюючись особливо жвавими діалогами, він зіскакував з постелі і, бігаючи по кімнаті, входив у роль своїх героїв, зовсім забуваючи про біль.

Коли вчаться їздити на велосипеді, то досить буває новачкові подумати про те, що він зараз упаде, як він справді падає.

Як показують дослідження, проведені з дітьми різного віку, тільки після трьох років дитина може виконати дії за словесною інструкцією типу: коли горітиме зелена лампочка — натиснути на м'ячик; коли червона — не треба натискати [10, с.133-134].

2. Зазначте, яка функція волі (регулювальна, стимулююча, затримувальна) виявляється в кожній ситуації. Дайте обґрунтування своїх відповідей.

Людині дуже хочеться пити. Вона підходить до водойми, набирає води і хоче випити її. Проте їй кажуть: «у цій водоймі виявлено холерного ембріона, майте це на увазі». Людина виливає воду і йде далі.

Під час повітряного бою пілота смертельно поранено. У якусь мить він зрозумів, що, коли випустить з рук штурвал літака, загинуть усі, хто в ньому є. І ось пілот веде далі літак, вдало садить його, і тут же безсило падає на підлогу кабіни. З літака його виносять уже мертвим.

Дуже жаркого дня підліток М. працював на пришкільній ділянці. Діти покликали його купатися. Хоча М. мав дуже втомлений і виснажений вигляд, він відмовився, пояснивши, що вирішив доводити будь-яку розпочату справу до кінця [10, с.135-136].

3. Якою рисою волі пояснюються особливості поведінки на контрольному уроці кожного учня?

а) контрольна робота з алгебри. Дав собі слово що буде, те й буде, а повинен розв'язати сам, ні до кого не підглядати. Розв'язок останнього приклада довго не вдавався. Ось внутрішній голос і шепоче: «Слово дав, а дотриматись не зможеш». Почали брати сумніви... А інший голос твердить: «Володіти собою треба і в важкі хвилини робити все самому, а то ніколи нічого не вийде». Проти першого голосу всі докази навів... і допомогло. З дзвінком здав роботу вчителю.

б) заплутався в контрольній з алгебри. Сиджу, папір псує, рву на дрібні клапті, все з голови вилетіло. Бачу: Оля списує роботу начисто, а в чернетці увесь хід розв'язання видно. Сам не знаю, що мене штовхнуло, подивився я, як задача розв'язана, і став робити свою, все по порядку [10, с. 137].

4. Досліджуванням математикам пропонували задачу, що не мала розв'язку, причому, як було попередньо встановлено, в одних переважала мотивація

досягнення успіху над мотивацією уникнення невдачі, другі ж, навпаки, насамперед прагнули уникнути невдачі. Одній половині учасників кожної групи повідомляли, що ймовірність успішного розв'язання дорівнює 75 %, іншій - усього 5 %. У першій групі більшу наполегливість (її показником була кількість спроб) при розв'язуванні задачі виявили досліджувані, яким повідомляли про високу ймовірність успіху, а в другій - несподівано ті, хто знав, що успіх рівний майже нулю.

Поясніть результати цього дослідження? Як вони характеризують волю досліджуваних? [23, с. 46].

Рекомендована література

Базова

1. Буняк Н.А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
2. Варій М.Й. Психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2016. 287с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
4. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : Центр учбов. літ., 2016. 291 с.
5. Іванова О.В. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посібник. Київ : Центр учбов. літ., 2016. 180 с.
7. Колобич О. П. Загальна психологія: навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.
8. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.
9. Партико Т.Б. Психологія : підручник. Київ: Ін Юре, 2014. 665 с.

Допоміжна

10. Атаманчук Н. М. Практикум із загальної психології. 2-е вид., випр. і доп. Полтава: Видавництво «Сімон», 2017. 183 с.
11. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник /для студ. психол. і педагог. спец. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ЦУЛ, 2007. 968 с.
12. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: Практикум: навч. посіб. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
13. Дрозденко К. С. Загальна психологія в таблицях і схемах: навч. посібник. Київ: Професіонал, 2004. 304 с.

14. Загальна психологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів / авт. С. Д. Максименко [та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Максименка. Київ : Форум, 2000. 543 с.
15. Загальна психологія: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. О. В. Скрипченко [та ін.]. Київ : Карачвела, 2007. 640 с.
16. Корольчук М. С. Психологія: Схеми, опорні конспекти, методики : навч. посіб./ за заг. ред. М.С.Корольчука. Київ : Ельга; Ніка-Центр, 2009. 320с.
17. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів. 5-е вид., стер. Київ : Вища шк., 2006. 487 с.
18. Макарова Л. Л., Синельников В. М.. Загальна психологія: методичні розробки семінарських занять: навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2005. 200 с.
19. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, переробл. та допов. Київ: ЦУЛ, 2008. 271 с.
20. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб., МАУП. Київ МАУП, 2000. 256 с.
21. Павелків Р. В. Загальна психологія. Підручник. Київ: Кондор, 2013. 576 с.
22. Положення про оцінювання здобувачів вищої освіти Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя від 25 вересня 2020. 13 с. URL: <https://docs.tntu.edu.ua/base/document?id=86>
23. Соломка Е.Т. Збірник задач. Ужгород, 2008. 59 с.
24. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим: Курс лекцій. Київ : Наукова думка, 2000. 190 с.
25. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія. Київ : ВД Професіонал, 2004. 304 с.
26. Чорна І. М. Акмеологічні підходи до розробки та впровадження структури державної системи профорієнтації в Україні. *Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти*: монографія / редкол.: В. О.Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. С.181-200.

- 27.Чорна І. М. Впровадження інноваційних методів навчання із застосуванням технології освітнього діалогу. Психологічні закономірності соціальних процесів і розвитку особистості в сучасному суспільстві: Наукова монографія. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2023. С. 396-423. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-362-0-23> URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/382>
- 28.Чорна І. М. Психологічні особливості професійного самовизначення школярів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Випуск 12.* Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.157-163. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.18>
- 29.Чорна І.М. Психолого-педагогічне формування емоційно-вольової стійкості майбутніх офіцерів, учасників бойових дій як фактор профілактики ПТСР. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* Том 34 (73) № 2, 2023. С.80-84. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.2/15> URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2023/15.pdf
- 30.Чорна І. М., Тимошик М. О. Соціально-психологічні чинники формування особистості вбивці. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН Країни. Том XIV: Методологія і теорія психології.* Випуск 3.Київ – Ніжин. Видавець «ППП Лисенко М.М.», 2020. С.297-307.
- 31.Чорна І. М., Федорців К. І. Арт-терапія як інноваційний засіб розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності (м. Тернопіль, Україна, 15-квітня 2021 року): матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.: О.М.Петровський, І.М. Вітенко, О.І.Когут, інші.* Тернопіль: СМТ «Тайп», 2021. С. 467-470.
- 32.Чорна І. М., Бриндзя Г. З. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. *«Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності», (м. Тернопіль, Україна, 29-30 вересня*

2022 року)): матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.: О.М.Петровський, І.М. Вітенко, О.І.Когут, інші. Тернопіль: СМТ «Тайп», 2022. С.420-422.

33.Чорна І. М., Ворончак М. М. Дослідження тривожності підлітків в умовах пандемії. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності (м. Тернопіль, Україна, 15-квітня 2021 року):* матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.: О. М.Петровський, І. М. Вітенко, О. І. Когут, інші. Тернопіль: СМТ «Тайп», 2021. С. 464-467.

34.Чорна І. М., Оконська Н. Теоретичний аналіз психологічних механізмів сприймання екранної інформації в підлітковому віці. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Випуск 10.* Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С.133-138.

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.19>

35.Чорна І. М., Смик Н. Р. Психолого-педагогічні заходи психокорекції особистісної тривожності у молодших підлітків. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності (м. Тернопіль, Україна, 09-20 квітня 2020 року):* матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.: О.М.Петровський, І.М. Вітенко, О.І.Когут, інші.Тернопіль: СМТ «Тайп», 2020. С.413-416.

36.Чорна І. М., Тимків С. Я. Дослідження сформованості типів пам'яті у молодших школярів. *«Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності», (м. Тернопіль, Україна, 29-30 вересня 2022 року)):* матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.: О. М. Петровський, І. М. Вітенко, О. І.Когут, інші. Тернопіль: СМТ «Тайп», 2022. С.423-425.

37.Чорна І. М., Філюк Н. А. Дослідження сімейної тривожності як фактора впливу на психіку дитини. *«Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності», (м. Тернопіль, Україна, 29-30 вересня 2022 року)):* матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. /упоряд.:

О. М. Петровський, І. М. Вітенко, О. І. Когут, інші. Тернопіль: СМТ «Тайп», 2022. С.425-428.

38.Чорна І. М., Хлопова Ю. О. Соціальні мережі як мотивуючий фактор для самореалізації. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти(14-15 травня 2021 року): матеріали XXII Міжнародної наук.-практ. конф./ упоряд.: М. Журба. Сватове-Монреаль: ГО «Соборність», 2021 С.48-51.*

39.Чорна І. М. Психологічні особливості діяльності педагога та психолога нової української школи в умовах інклюзивного освітнього середовища. «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності»: *збірник матеріалів VI Міжнародної наук.- практ. конф.* (м. Тернопіль, Україна, 05-06 жовтня 2023 року) /упоряд.: О.М.Петровський, І.М. Вітенко, О.І.Когут, інші. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В, 2023. С.300-303

40.Чорна І. М., Чернишова С. С. Професійне самовизначення старшокласників у призмі діяльності шкільного психолога. «Світ наукових досліджень»: *збірник матеріалів Міжнародної мультидисциплінарної наук. конф.* м. Ополе, Польща (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu), 21-22 листопада 2023. Випуск 24, С.210-212 URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/5032/>

41.Чорна І. М. Психолого-педагогічне формування емоційно-вольової стійкості майбутніх офіцерів, учасників бойових дій як фактор профілактики ПТСР. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* Том 34 (73) № 2, 2023. С.80-84.

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.2/15>

URL: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/2_2023/15.pdf

Інформаційні ресурси

1. Сторінка курсу в A-Tutor, ID:449. URL: <https://dl.tntu.edu.ua/index.php>
2. <http://www.nbuiv.gov.ua> – офіційний сайт Наукової бібліотеки ім. Вернадського
3. <http://www.lib.com.ua> – офіційний сайт Електронної бібліотеки
4. Безкоштовні електронні підручники онлайн (<https://stud.com.ua/psihologiya/>)
5. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
6. Пошукова система Base <https://www.base-search.net/>
7. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>